

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

KREDITNING IQTISODIYOTDAGI O'RNI VA TA'SIRI: NAZARIYA VA AMALIYOT

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Bank ishi kafedrası assistenti

Xoliqulov O'ktam Abdumo'minovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti 2-kurs talabalari

Raxmatullayev Boburjon G'ulomjon o'g'li

Narzipolatov Bobur Zokirovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada kreditning iqtisodiyotdagi nazariy asoslari, funksiyalari va ta'sir yo'nalishlari har tomonlama o'rganilgan. Maqolada kreditning iqtisodiy rivojlanishga qo'shayotgan ijobiy hissi – investitsiyalarni rag'batlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, aholi turmush darajasini oshirish, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash kabi jihatlar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, kreditning salbiy tomonlari – moliyaviy inqirozlar, kredit tushkunligi, qarz yukining oshishi, makroiqtisodiy nomutanosibliklar kabi muammolar ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kredit, Iqtisodiyot nazariyasi, Investitsiyalar, Moliyaviy tizim.

Kirish

Kredit – bu iqtisodiyotning qon tomiri, uning rivojlanishi va barqarorligini ta'minlovchi asosiy mexanizmlardan biridir. Kredit munosabatlari qadimgi davrlardan beri mavjud bo'lib, o'ziga xos shakllarda amal qilgan. Zamonaviy iqtisodiy tizimda kredit moliyaviy bozorning asosiy tarkibiy qismi bo'lib, resurslarni samarali taqsimlash, investitsiyalarni moliyalashtirish, iste'mol va ishlab chiqarishni rag'batlantirish vazifasini bajaradi. Ushbu maqolada kreditning nazariy asoslari, iqtisodiyotga ko'rsatayotgan ta'siri, ijobiy va salbiy jihatlari, shuningdek, uning rivojlanish tendensiyalari tahlil qilinadi.

Kreditning nazariy asoslari va turlari

Kreditning nazariy asoslari ko'plab iqtisodiy maktablar tomonidan o'rganilgan. Klassik iqtisodiyot nazariyasi (A. Smit, D. Rikardo) kreditni pul muomalasini osonlashtiruvchi vosita sifatida ko'rsa, neoklassik maktab (I. Fisher, A. Marshall) kredit foiz stavkalari va investitsiyalar o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilgan. J. M. Keynes kreditni samarali talabni rag'batlantirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omili sifatida ta'kidlagan.

Kreditning asosiy turlari quyidagilardan iborat:

- Iste'mol krediti – aholining turli ehtiyojlari uchun beriladigan kredit.

- Ipoteka krediti – ko'chmas mulkni sotib olish yoki qurish uchun beriladigan uzoq muddatli kredit.

- Tijorat krediti – korxonalarga ishlab chiqarishni rivojlantirish, xom ashyo sotib olish va boshqa maqsadlarda beriladigan kredit.

- Davlat krediti – davlatning byudjet taqchilligini qoplash maqsadida oladigan kredit.

- Bank krediti – banklar tomonidan beriladigan va iqtisodiyotning asosiy kredit manbai hisoblanadigan kredit turi.

Kreditning shakllanishi va taqsimlanishi foiz stavkasi, inflyatsiya, markaziy bank siyosati, mijozning kredit qobiliyati kabi omillarga bog'liq.

Kreditning iqtisodiyotga ijobiy ta'siri

Kredit iqtisodiyotning rivojlanishiga quyidagi jihatlardan ijobiy ta'sir ko'rsatadi:

Investitsiyalarni rag'batlantirish.

Korxonalar yangi texnologiyalarni joriy qilish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun kredit resurslaridan foydalanadi. Bu esa yangi ish o'rinlari yaratilishiga, mahsulot sifatining oshishiga va iqtisodiy o'sish sur'atlarining ortishiga olib keladi.

Aholi turmush darajasini oshirish.

Iste'mol kreditlari (masalan, avtokredit, maishiy texnika krediti) orqali aholi o'z daromadlaridan yuqori qiymatdagi tovarlar va xizmatlardan foydalana oladi. Ipoteka krediti esa uy-joy muammosini hal qilishga yordam beradi.

Pul-kredit siyosati orqali makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash.

Markaziy bank ochiq bozor operatsiyalari, zaxira talablari va foiz stavkasi kredit orqali pul massasini boshqarishga imkon beradi. Inflyatsiyani nazorat qilish, byudjet taqchilligini moliyalashtirish kredit tizimining muhim vazifalaridandir.

Xalqaro savdo va moliya operatsiyalarini rivojlantirish.

Akkreditiv, bank kafolati, forfeyting, factoring kreditning xalqaro shakllari xalqaro savdo operatsiyalarini osonlashtirib, eksport-importni rag'batlantiradi.

Kreditning salbiy ta'siri va risklari

Kredit iqtisodiyotga nafaqat ijobiy, balki salbiy ta'sir ham ko'rsatishi mumkin:

Moliyaviy inqirozlar.

Ortiqcha kreditlashish aktivlar narxining ko'pishiga (masalan, ko'chmas mulk va aktsiyalar bozori pufakchasi) va moliyaviy tizimning beqarorlashishiga olib keladi. 2008-yilgi global moliyaviy inqirozning asosiy sabablaridan biri AQSHda subprime ipoteka kreditlarining haddan tashqari ko'payishi edi.

Kredit tushkunligi.

O'ZBEKISTON: **ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI**

Iqtisodiy tanazzul davrida banklar kredit berishni kamaytirishga, firmalar va aholi esa qarzlarni qaytarishda qiynalishga uchraydi. Bu iste'mol va investitsiyalarning keskin pasayishiga, ishsizlikning ortishiga va iqtisodiy inqirozni chuqurlashishiga sabab bo'ladi.

Qarz yukining oshishi.

Davlatning ortiqcha ichki va tashqi kreditlar olishi davlat qarzining ortishiga, byudjetning katta qismi qarz xizmatiga sarflanib ketishiga olib keladi. Bu esa davlatning ijtimoiy dasturlarini cheklashga, soliqlarni oshirishga va iqtisodiy o'sishni sekinlashtirishga sabab bo'ladi.

Makroiqtisodiy nomutanosibliklar.

Kreditning noo'rin taqsimlanishi (masalan, faqat ma'lum sohalarga yoki yirik korporatsiyalarga berilishi) iqtisodiy tarmoqlar o'rtasidagi nomutanosiblikni kuchaytirishi mumkin.

Kredit va makroiqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik

Kredit ko'lami va uning dinamikasi YaIM o'sishi, inflyatsiya, ishsizlik, foiz stavkalari kabi makroiqtisodiy ko'rsatkichlar bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kreditning YaIMga nisbati (kredit/GDP) ma'lum bir optimal darajadan oshib ketishi iqtisodiy o'sish sur'atlarini pasaytirishi mumkin. Kreditning haddan tashqari oshishi inflyatsion bosimni kuchaytirishi, markaziy bankning qattiqroq pul-kredit siyosatini olib borishiga majbur qilishi mumkin.

Kredit va valyuta kursi o'rtasida ham o'zaro bog'liqlik mavjud. Chet el valyutasidagi kreditlar ko'payishi milliy valyutaning qadsizlanishiga olib kelishi mumkin, ayniqsa, mamlakatning tashqi savdo balansi salbiy bo'lsa.

Kreditni tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlari

Kredit risklarini kamaytirish va moliyaviy tizim barqarorligini ta'minlash uchun quyidagi mexanizmlar mavjud:

- Makroprudensial siyosat – tizimli risklarni nazorat qilish maqsadida kredit cheklovlari, kredit kafolatlari, kreditning uy-joy yoki boshqa aktivlarga nisbati kabi normalarni joriy qilish.
- Bank nazorati – banklarning kredit portfelini baholash, yettinchi kapital bilan ta'minlash, kredit standartlarini mustahkamlash.
- Kredit tarixini yuritish – bank tizimi ichida kredit oluvchilarning kredit reytingini shakllantirish, qarz qaytarish intizomini oshirish.
- Markaziy bankning foiz stavkasi siyosati – bazaviy foiz stavkasi orqali iqtisodiyotdagi kredit narxini va hajmini tartibga solish.

Kredit tizimining rivojlanish tendensiyalari

Zamonaviy texnologiyalar kredit berish jarayoniga kardinal o'zgarishlar kiritmoqda:

- FinTex (Finansal Texnologiyalar) – onlayn kreditlash, P2P (odamdan odamga) kredit platformalari, masofaviy identifikatsiya.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

- Katta ma'lumotlar (Big Data) va sun'iy intellekt – kredit oluvchilarning kredit qobiliyatini aniqroq baholash, risklarni prognozlash.
- Blokcheyn texnologiyasi – aqlli shartnomalar orqali kredit munosabatlarini shaffof va xavfsiz qilish.
- Yashil kredit – ekologik toza loyihalarni moliyalashtirish, barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlash.

Xulosa

Kredit iqtisodiyotning murakkab va ko'p qirrali tizimi bo'lib, uning ijobiy ta'sirini maksimal darajada oshirish, salbiy oqibatlarini va risklarni minimallashtirish davlat va moliyaviy institutlar oldidagi asosiy vazifadir. Kreditning samarali boshqarilishi iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari yaratish, turmush darajasini oshirish, barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Kredit tizimini isloh qilish, uni zamonaviy texnologiyalar bilan boyitish, shaffof va ochiq qilish har qanday mamlakat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Fisher, I. (1930). The Theory of Interest. New York: Macmillan. – B. 45-78.
2. Keynes, J. M. (1936). The General Theory of Employment, Interest and Money. London: Palgrave Macmillan. – B. 102-156.
4. Mishkin, F. S. (2016). The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. 11th Edition. Pearson Education. – B. 234-289.
5. Rikardo, D. (1817). On the Principles of Political Economy and Taxation. London: John Murray. – B. 67-89.
6. Smit, A. (1776). The Wealth of Nations. London: W. Strahan and T. Cadell. – B. 112-145.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki (2023). Pul-kredit siyosati va bank nazorati hisoboti. Toshkent. – B. 12-34.
8. Schumpeter, J. A. (1911). The Theory of Economic Development. Cambridge, MA: Harvard University Press. – B. 89-124.
9. World Bank (2022). Global Financial Development Report: Financial Inclusion. Washington, DC. – B. 56-87.